

El Tractat de Ramon Baera sobre la il·licitud del contracte de venda de Violaris amb Carta de Gràcia (s. XIV)

Josep HERNANDO*

L'any 1928 el professor d'Economia de la Universitat de Columbia E. R. A. Seligman afirmava: "En el camp de la Història de la Economia hom troba encara immensos terrenys sense conrear i, fins i tot, gens explorats. Entre els més importants hi ha el de la literatura econòmica espanyola. Potser oblidem massa que Espanya es trobà un temps al davant d'Europa en poder polític i en riquesa i hom troba estrany que no es produeixi una activa discussió dels problemes més importants que surgiren en la seva vida econòmica. Aquesta literatura es quasi de manera absoluta desconeguda fora d'Espanya."¹ El professor D. Iparraguirre de la Universitat de Deusto se'n féu ressò i el resultat fou tot un seguit d'estudis sobre les fonts que calia tenir present en voler omplir el buit que denunciava el professor Seligman². Pel que fa a l'època moderna hom pot dir que aquest buit ha desaparegut³. Tanmateix els autors medievals espanyols i, per tant, els

* Universitat de Barcelona

1. LAURES, J.: *The political Economy of Juan de Mariana*, New York 1928, pròleg, p. v, citat per IPARRAGUIRRE, D., "Las fuentes del pensamiento económico en España, en los siglos XIII al XVI", dins *Estudios de Deusto*, 2 (1954), p. 79.

2. Vegeu IPARRAGUIRRE, D.: "Las fuentes del pensamiento económico en España, en los siglos XIII al XVI", citat a la nota 1, pp. 79-113; ID., "Los antiguos economistas españoles y el desarrollo económico de España", dins *Boletín de Estudios Económicos*, 18 (1963) pp. 99-118; ID., "Historiografía del pensamiento económico español", dins *Anales de Economía*, 25-26 (1975) pp. 5-38.

3. Vegeu, per exemple, quant edició de fonts: TOMAS DE MERCADO, *Suma de tratos y contratos*, ed. preparada por SIERRA BRAVO, R., Madrid 1975; LUIS DE MOLINA, *La teoría del justo precio*, ed. preparada por CAMACHO, F. G., Madrid 1981. Quant a estudis: BELDA, F.: "Ética de la creación de créditos según la doctrina de Molina, Lesio y Lugo", dins *Pensamiento*, 19 (1963), pp. 59-92 i 185-214; GRICE-HUTCHINSON, M.: *El pensamiento económico en España (1177-1740)*, Barcelona 1982; IPARRAGUIRRE, D.: *Francisco de Vitoria. Una teoría social del valor económico*, Bilbao 1957; DEL VIGO GUTIERREZ, A.: "La teoría del justo precio corriente

catalans, que escrigueren sobre els problemes que plantejava l'activitat econòmica, si hom exclou St. Ramon de Penyafort, són encara quasi bé desconeguts⁴.

Sabem que el crèdit és l'estímul i la *conditio sine qua non* del desenvolupament econòmic i de la creació de noves riqueses. Préstec i venda de rendes foren, entre d'altres, la via per a accedir al finançament. Un i altre foren motiu de preocupació dels escolàstics a tot l'Occident Medieval, la qual cosa ha fet que l'examen de l'actitud de l'Església i la moral cristiana sobre els problemes que plantejava el desenvolupament econòmic de la Baixa Edat Mitjana produís una part no menyspreable de la historiografia moderna sobre l'activitat econòmica medieval, centrada sobretot en el tema de la usura⁵.

La venda de rendes, però, els censals morts i violaris a Catalunya jugaren en la vida econòmica un paper considerable, ja que proporcionaven un medi de fer fructificar els capitals nobles. La venda de rendes, el segle XIV, com ho ha escrit Y. Toustit, és "un phenomène essentiel de la vie municipale a Barcelone. Car elle a rendu possible la solution des difficultés financères nées des contingences nouvelles. En outre, elle a posé des problèmes d'administration qui n'ont été résolus que grace à une extension énorme des pouvoirs de l'"Université", et à une spécialisation des services financiers du municipe. En fin, par le nombre des

---

en los moralistas españoles del siglo de oro", dins *Burgense. Collectanea científica*, 20 (1979), pp. 57-130; VILAR, P.: "Los primitivos españoles del pensamiento económico. 'Cuantitativismo' y 'Eullonismo'", dins *Crecimiento y desarrollo*, Barcelona (1976) pp. 135-162; ZALBA, M.: "El precio legal en los autores escolasticos principalmente en Molina", dins *Revista Internacional de Sociologia*, II, 2 i 3 (1943), pp. 201-245 i III, 4 (1943), pp. 139-157; ID., "El precio y sus condiciones principalmente a traves de Luis de Molina", dins *Estudios de Historia Social de España*, 1 (1949), pp. 609-654.

4. És significatiu que GRICE-HUTCHINSON, M.: *El pensamiento económico en España (1177-1140)*, citat a la n. 3, tant sols esmenta de l'època medieval Ramon de Penyafort. Vegeu, tanmateix, HERNANDO, J.: *El "Tractat d'usura" de Francesc Eiximenis*, Barcelona 1985; ID., "El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)", dins *La societat barcelonina a la Baixa Edat Mitjana, "Acta/Mediaevalia" Annexos d'Història Medieval*, I (1983), pp. 113-136.

5. Vegeu BALDWIN, J. W.: "The Mediaeval Theories of de Just Price. Romanists, Canonists and Theologians in the Twelfth and Thirteenth Centuries", dins *Transactions of the American Philosophical Society*, 49 (1959), pp. 1-92; BRANTS, V.: *L'économie politique au Moyen Age. Esquisse des théories économiques professées par les écrivains des XIII- et XIV- siècles*, Louvain 1895; CAPITANI O. (a cura di), *Etica economica medievale*, Bologna 1974; GILCHRIST, J.: *The Church and Economic Activity in the Middle Age*, London 1969; IBANES, J.: *La doctrine de l'Eglise et les réalités économiques au XIII siècle*, Paris 1967; LE BRAS, G.: "Usure", dins D. T. C., XV-2, col. 2336-2372; LE GOFF, J.: *La bolsa y la vida., Economía y religion en la Edad Media*, Gedisa, Barcelona 1987; MCLAUGHLIN, T. P.: "The teaching of the Canonists on usury (XII, XIII, XIV Centuries)", dins *Mediaeval Studies*, 1 (1939), pp. 81-147 i 2 (1940), pp. 1-22; NELSON, B.: *The idea of usury. From Tripal brotherhood to Universal Otherhood*, Chicago 1969; NOONAN, J.T.: *The Scholastic Analysis of usury*, Cambrigde (Mass.); DE ROOVER, R.: *La pensés économique des Schoplastiques. Doctrines et méthodes*, Montreal-Paris, 1971; R. SIERRA BRAVO, *El pensamiento social y económico de la Escolástica*, 2 vol., Madrid 1975.

gens qu'elle a atteints, elle a eu des résonnances profondes sur la vie de la société barcelonaise de cette époque"⁶. La constitució i venda de rendes, però, no fou pas un fenòmen nou del segle XIV a Catalunya. Els protocols notariais i diverses disposicions de l'autoritat pública mostren que a la segona meitat del segle XIII és practicada de manera regular i creixent entre particulars⁷. Fou, per consegüent, primer una institució de dret privat i, el segle XIV, esdevingué una institució també de dret públic.

La producció literària i les discussions públiques sobre la licitud de contracte de venda de rendes comença a l'Occident llatí a mitjan segle XIII i continua durant els segles següents, fins a ultrapassar de molt l'època medieval⁸ malgrat les decisions pontifícies dels segles XV i XVI⁹. Hom no dubta pas que fou la generalització d'aquest instrument de crèdit a la segona meitat del segle XIII el que atragué l'atenció de juristes i moralistes en un intent de diferenciar-lo del condemnat i prohibit préstec (*mutuum*) a usura. Doncs bé, el ms. 42 de la Biblioteca del monestir de Sant Cugat del Vallès, que es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, conté una sèrie d'escrits de matèria econòmica, l'objecte dels quals és l'examen de les pràctiques de finançament del segle XIV: el *Tractat d'usura* de Francesc Eiximenis, amb dos capítols sobre els censals morts i els violaris, escrit entre 1374 i 1383, en català, (fol. 1ra-14rb), ja publicat; una síntesi, escrita, en llatí, per Bernat de Puigercós abans de 1348, d'una disputa sobre la licitud del contracte de venda de censals en general, entre el mateix Bernat, per una banda, favorable a ells, i d'altres contraris a llur licitud, perquè els assimilaven al préstec usurari, entre els qual hom hi troba Ramon Saera (fol. 15ra-35rb); la *Quaestio* 23 del *Quodlibet* II de Ricard de Middlenton, escrita durant l'any escolar 1285-1286, sobre la venda de rendes a vida i favorable a aquestes (fol. 35va-37rb); un curt tractat, també en llatí, de Ramon Saera sobre la il·licitud del contracte de venda de violaris a carta de gràcia, el contingut del qual és l'objecte d'aquest article (fol. 37rb-41ra); dos curts tractats, igualment en llatí, els autors

---

6. ROUSTITI, Y.: "La consolidation de la datte publique a Barcelone au milieu du XIV siècle", dins *Estudios de Historia Moderna*, 4 (1954), p. 16.

7. Actualment, a la Universitat de Barcelona, hi ha en curs diverses tesis sobre la compra-venda de rendes, censals i violaris, entre privats.

8. Vegeu, VERAJA, F.: *Le origini della controversia teologica sul contratto di censo nel secolo XIII*, Roma 1960; SOFFIETTI, I.: "La rendita vitalizia nel pensiero dei civilisti e dei canonisti fino alla metà del XIII secolo", dins *Revista di Storia e Diritto Italiano*, 42 (1969), pp. 79-175; SCHNAPPER, B.: "Les rentes chez les théologiens et les canonistes du XIII- au XVI- siècle", dins *Etudes d'Histoire du Droit Canonique dédiées à Gabriel Le Bras*, Ed. Sirey, Paris 1965, t. II, pp. 965-995; OURLIAC, P.: *La théorie canonique des rentes*, dins *Etudes Historiques à la mémoire de Noël Didier*, Ed. Montchrestien, Paris 1960, pp. 231-343.

9. Vegeu MARTI, V., const. *Regimini*, a. 1425 (*Extray. comm.*, III, 5, c. 1, ed. FRIEDBERG II, col. 1269-1271); NICOLAU V, const. *Sollicitudo pastoralis*, a. 1452 (ed. *Constitutionum provincialium Tarraconensium libre quinque*, Tarracone 1593, L. III, c. un., p. 160-164); CALIXTE III, const. *Regimini*, a. 1455 (*Extrav. comm.* III, 5, c. 2, ed. FRIEDBERG II., col. 1271-1272).

dels quals encara no hem identificat, sobre la licitud del contracte de venda dels censals (fol. 41ra-42va i 42va-48rb), i la butlla *Regimini* del papa Martí V de l'any 1425 sobre la licitud de la venda de censals redimibles (fol. 48rb-49ra)¹⁰.

Per què, però, la proliferació d'escrits sobre el contracte de venda de rendes, a Catalunya mitjan el segle XIV que trobem aplegats al ms. 42 del monestir de Sant Cugat del Valles? Sense cap mena de dubte hom ha de cercar la causa a l'amplada excepcional a què arriba aquest instrument de crèdit quan d'institució entre particulars esdevingué institució pública, en ús pels poders públics, Estat i municipis. Però no tan sols això. A partir de 1342 tant els registres del comú de Barcelona com els de la cancelleria reial ens assabenten de les dificultats financeres dels venedors de censals morts i violaris per a fer front a llurs obligacions de pagar les rendes estipulades, per la qual cosa demanaren un perllongament dels terminis de pagament, cosa que els fou negada.¹¹ Precisament en aquesta dificultat dels venedors per a complir llurs obligacions i les conseqüències pecuniàries i penals per llur incompliment rau l'argument bàsic de la contribució de Ramon Saera a la disputa pública sintetitzada per Bernat de Puigercós: les aclaparadores penes pecuniàries, i també penals, imposades als morosos li féu afirmar que no hi havia cap diferència entre el préstec a usura i el contracte de venda de rendes¹². Proliferació, per tant, d'aquest instrument de crèdit i dificultat de pagament de les rendes foren la causa de la discussió sintetitzada per Bernat de Puigercós.

Les dificultats financeres dels venedors de rendes, especialment de violaris, foren també la causa del curt tractat de Ramon Saera, contrari a la licitud del contracte de venda de violaris, vers el qual voldrien atreure l'atenció amb aquest article.¹³ En ell no trobem cap al·lusió a cap disputa. Això ens fa pensar

---

10. ROUSTIT, Y. a "La consolidation de la datte...", cit. a la n. 6, com també altres autors, cau en diversos errors d'atribució i datació dels diversos escrits d'aquest manuscrit. El *Tractat d'usura* de Francesc Eiximenis ja ha estat publicat; vegeu la n. 4. La síntesi de la disputa sobre la licitud del contracte de venda de censals, obra de Bernat de Puigercós, serà publicat aquest any dins *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, volum 11. El text del curt tractat de Ramon Saera sobre la il·licitud del contracte de venda de violaris a carta de gràcia serà també publicat aquest any.

11. Vegeu ROUSTIT, Y.: "La consolidation de la dette publique...", cit., p. 40.

12. "Nam in mutuo ponuntur diverse pene et in predicta emptione multo plures et graviores, que reddunt, ubi alia non essent, contractum usurarium. Nam promittit venditor solvere XX solidos pro quolibet die cessate solutionis, X solidos pro quolibet homine ab hostagio tenendo deficiente. Et, si non solverit die statuta, quod solvat tertium domino regi. Et, si emperat elongationem a domino rege de aliqua solutione, quod solvat pro pena mille solidos. Et, si dampnum vel offensam intulerit verbo vel facto nuntio, quem mittit emptor ad locum venditionis, quod solvat pro quolibet vice mille solidos... Et sic considero quod iste pene magis in mutuo quam in venditione ponuntur... Quibus collectis, videtur michi quod dictus contractus sit usurarius censendus", MS. 42, Sant Cugat del Vallès, A.C.A., fol. 23^{rb-va}. Advertim que les citacions d'aquest manuscrit les farem en endavant tan sols amb el número de foli.

13. Aquest tractat de Ramon Saera porta la rubrica següent: "Allegationes iure facte per venerabilem Raymundum de Area, quondam, iurisperitum Minorice, super venditionibus violariorum, que fiunt cum instrumento gratie ad vitam duarum personarum per Cathalonie principatum, per quas probatur ipsas venditiones fore usurarias, vel in favorem usurarum factas fore, ut ex sequentibus apparebit". Ramon Saera nasqué a Manresa en data desconeguda i morí l'any 1357. Fou jurista, de família de juristes, advocat fiscal de la batllia i de la vegueria de Manresa. És autor de comentaris als Usatges i les Constitucions de Catalunya i d'altres obres de caràcter jurídic.

que és anterior a la disputa sinistada per Bernat de Puigcerçós, però, és el mateix. No hi ha cap diferència entre un contracte de préstec (*mutuum*) i un contracte de venda de rendes vitalícies, de violaris; si aquell ha d'ésser gratuït, també ho ha d'ésser aquest. És a dir, el venedor tan sols està obligat a tornar el capital rebut. Essent així, les rendes pagades no són altra cosa que parts alíquotes del capital rebut. Per consegüent, quan per raó de la carta de gràcia, o pacte *de retro*, hom posi fi a la relació contractual, si el total de les rendes venudes no igualen el capital rebut, hom haurà tan sols de tornar la diferència entre el capital i les rendes; si el total de les rendes igualen el capital rebut, el creditor no haurà de tornar res; i, per fi, si el total de les rendes superen el capital pagat, la diferència no és altra cosa que usura. Malgrat la seva condició de jurista i malgrat la seva intenció d'argumentar des del dret, civil i canònic, els seus arguments són jurídics i morals, cosa que, per altra part, caracteritza tots els decretalistes de l'època. Ramon Saera, com veurem, és original en alguns punts i repeteix el que ja s'havia dit al segle XIII en altres. L'interès del seu escrit, i també de la síntesi de Bernat de Puigcerçós, rau, sobretot, en que els juristes i moralistes catalans escrigueren i discutiren sobre els contractes de venda de rendes quasi bé un segle abans que ho fessin els escolàstics de la resta d'Occident¹⁴.

La matèria objecte del tractat és la venda de violaris tal com es practicava llavors a Catalunya:

- A, venedor i deutor, ven 1000 sous anuals.
- B, comprador, dóna com a preu o capital 7000 sous.
- A, venedor, obliga com a garantia la seva persona i tots els seus béns en general.
- la duració del contracte és la vida de B i la d'un altre: per tant, la vida de dues persones, la del comprador i un tercer.
- la venda és redimible: és a dir, es fa amb carta de gràcia o pacte *de retro*: si el venedor torna el preu pagat, cessa la situació contractual i el comprador no està obligat a res.
- la condició del comprador (jove o vell) no fa variar el preu, tampoc la circumstància de lloc i temps; el preu pagat per la renda és sempre igual¹⁵.

14. Tanmateix, el primer autor conegut que feu esment de la venda de rendes redimibles fou Alexandre d'Alexandria. Vegeu VERAJA, F.: *Le origini della controversia...*, cit., pp. 160-161. Els primers autors, però, en examinar, de manera sistemàtica, la licitud del contracte de renda redimible serien, segons la historiografia moderna, Enric de Langenstein i Enric de Hoyta, ambdós de finals segle XIV.

15. "Titius vendit Cay pro septem mille solidis mille solidos anuales, quos constituit idem Titius super se et bonis suis, habendos et percibendos per ipsum Cayum et suos quolibet anno certo termino, quam diu esset vita comes ipsi Cayo et cuidam alii, puta Sempronio. Hoc tamen tunc acto et comprehenso, licet in instrumento contineatur quod, quandocumque infra decenium ipse Titius traderet dicto Cayo dictos septem mille solidos, dicta venditio esset ex tunc cassa, irrita atque tem mille solidos, dicta venditio esset ex tunc cassa, irrita atque vana, postea, elapso quinquennio, dictus Titius vult redimere dictum violarium venditum. Est sciendum quod omnes fere venditiones, que huiusmodi violariis fiunt in patria illa, ubi fiunt, fiunt sub simili forma: videlicet, sub dicto pacto, quod vocant gratiam, et ad vitam duarum personarum et pro simili pretio. Et, licet pure et sine omni retentione vendantur, non habentur diversa pretia secundum diversitatem locorum eiusdem patrie, et etiam in eodem loco secundum diversitatem temporum. Et venditionum contractus in patria illa quamplurimum frequentantur", fol. 37th-va.

Ramon Saera es demana si el venedor en el moment que executi el pacte de gràcia i, per tant, torni el preu, haurà de tornar la quantitat íntegra o haurà de deduir del preu les quantitats o rendes pagades. La resposta és per a Ramon Saera positiva, vista la semblança entre el contracte en qüestió i altres dos condemnats com usuraris: la *venditio ad terminum* o *ad tempus* i el préstec amb penyora.

Cal tenir present que la compra-venda a termini (*emptio-venditio ad tempus* o *ad terminum*) havia estat declarada il·lícita per les Decretals i que aquesta operació era anàloga a la de compra-venda de rendes vitalícies amb pacte de gràcia. Es a dir, la venda amb pagament a termini o diferit (*venditio ad terminum* o *ad tempus*) havia estat declarada il·lícita per Alexandre III (c. *In civitate*)¹⁶, sempre que el venedor fos cert del guany. El venedor, en efecte, a causa de l'ajornament del pagament, taxava la mercaderia a un preu superior a l'actual: l'operació per consegüent, malgrat que *ex forma* no fos usurària (era un contracte diferent del *mutuum* o préstec), tanmateix la usura era representada per la diferència entre el preu pactat i el preu corrent. Tan sols per la incertesa sobre el valor de la mercaderia al moment del pagament hom excusava aquest contracte de la usura. Urbà III (c. *Consuluit*)¹⁷, tot referint-se al for intern, imposava al confessor que obligués el venedor a la restitució de la diferència entre el preu pactat i cobrat i el preu corrent. Gregori IX, a més tot repetint el contingut de la decretal *In civitate*, establia (c. *Naviganti*)¹⁸ el mateix sobre l'operació inversa, és a dir, la compra a termini (*emptio ad terminum*): el comprador que pagava per una cosa menys del que fos just, ja que diferia el lliurament de la mercaderia, era considerat usurari, menys en el cas que no hi hagués certesa sobre el valor de la mercaderia en el moment del lliurament de la mercaderia.

Res d'estrany, per tant, que la compra de violaris fos sospitosa d'usura pal·liada, és a dir, fos considerada un contracte en frau d'usures: el preu era pagat ara i el lliurament de la mercaderia, les rendes, era diferida al futur; a causa de l'anticipació del pagament del preu, aquest era fixat en quantitat inferior al valor total de les rendes esperades. La incertesa sobre el dia de la mort del comprador, faria que hom dubtés sobre el valor total de les rendes que aquest aconseguiria i que faria que aquest contracte fos lícit, no es donava en aquesta operació, perquè es feia a vida de dues persones, la qual cosa exclou tota incertesa (*periculum*)¹⁹.

---

16. *Decretal.*, V, 19, c. 6 (FRIEDBERG II, col. 813).

17. *Ib.*, c. 10 (FRIEDBERG II, col. 814).

18. *Ib.*, c. 1? (FRIEDBERG II, col. 816).

19. "Nec hiis obstat si dicatur quod huiusmodi lucrum non potest dici tutum, nam mora posset cito subsequi hiis ad quorum vitam emitur, quia hic non fit venditio ad vitam unius persone tantum sed duarum, quibus communiter non ita frequenter obvenit mors sicut uni ex illis duabus", fol. 39va.

Hom argumentava que el contracte en qüestió no era usurari *ex forma*, perquè era una compra-venda i no un préstec (*mutuum*): en el cas d'un préstec el capital havia d'ésser tornat, no així en el cas de la compra d'una renda. Eren, per consegüent, dos contractes diferents. Els contractes, però, de venda de rendes a Catalunya eren redimibles: la carta de gràcia o pacte *de retro* possibilitava que el venedor pogués tornar el capital o preu. En ambdós contractes hi havia capital, interessos i es tornava el capital. L'efecte dels dos contractes era, doncs, semblant.

Més encara, una de les formes més antigues i més usuals de contractes de préstec fins el segle XIII, practicada per a obtenir un profit i, ensems, eludir les penes contra la usura, era el préstec amb penyora (*vadium mortuum*). Quan el deutor rebia un préstec, posava a les mans del prestador una terra o una altra cosa. El prestador ho posseïa fins que el deute fos pagat. Durant aquest temps, el prestador rebia els fruits de la penyora que no deduïa el deute. Quan el préstec era tornat, el prestador recuperava la quantitat prestada i un benefici adicional, representat pels fruits de la penyora. Aquesta operació de crèdit fou prohibida per Alexandre III perquè era usurària (c. *Plures clericorum* i c. *Quoniam*)²⁰. En el cas de la venda de rendes a vida o perpetues el venedor no tan sols podia tornar el capital en virtut de la carta de gràcia, sinó que obligava la seva persona i *omnia bona mobilia et immobilia*. La semblança, per tant, entre un i altre era palesa. D'aquí que Ramon Saera afirmi que la venda de violaris amb carta de gràcia *presumitur pignerantia*.

En el cas, per consegüent, que el venedor, en executar el pacte *de retro* o carta de gràcia, hagi de tornar el capital o preu sencer, es a dir, en el cas que hom no li dedueixi del capital les rendes pagades, el comprador comet usura. El contracte, per tant, de venda de rendes a vida amb carta de gràcia és una operació usurària, un contracte en frau d'usura.

Tota la producció literària sobre la compra-venda de rendes, perpètuas o vitalícies, tan favorable a elles com la contrària, fa us de tres arguments principals: *ex forma*, *ex pretio*, *ex intentione*. L'opinió de Ramon Saera, contrària a la licitud de la venda de violaris, segueix aquesta triple argumentació: 1) Aquest contracte no és una venda, sinó un préstec amagat, per tant *ex forma* és il·lícit, usurari, i ha d'ésser prohibit; 2) no hi adequació entre el preu pagat i la mercaderia comprada, per tant és injust i *ex pretio adhibito*, hom ha d'obligar a la restitució de la diferència entre la renda rebuda i el preu pagat o, en tornar el preu, el venedor tan sols està obligat a la part alíquota entre les rendes rebudes i el preu a tornar; 3) si hom té present el préstec a usura, tal com es practicava a Catalunya, hom veurà que comprador i venedor pretenen defugir els inconvenients del préstec usurari i aconseguir els seus avantatges, més encara, aconseguixen un efecte semblant sense veure's afectats pels seus inconvenients.

---

20. *Decretal.*, V, 19, c. 1-2 (FRIEDBERG II, col. 811).

1) *Ex forma*. El contracte de compra-venda de rendes a vida, tal com es practicava a Catalunya, és il·lícit perquè no és un contracte de compra-venda que permeti el benefici, per tant, *ex forma*, per raó del contracte, hom ha de prohibir la possibilitat d'un benefici que no és altra cosa que usura. Ara bé, cal tenir present que no tota venda de rendes és usurària o en frau d'usures. Ramon Saera en aquest punt argumenta *ex iure*, és a dir, des del dret. Com tots els autors contraris a aquests contractes, distingeix entre dues categories de rendes: les ja existents, és a dir, les rendes antigues; i les rendes noves, és a dir, les constituïdes per primera vegada pels contractants, no gravants sobre coses damunt les quals ja existia un cens. Pel que fa a les rendes antigues, tant se val llur natura: poden ésser reals o personals. El que compta és l'existència en concret de la renda que pot ésser objecte de compra-venda. El que cal és que aquesta renda provingui d'una relació jurídica precedent, és a dir, que la renda estigui vinculada a la terra, per exemple, sobre la qual grava. Aquesta renda pot ésser objecte de comerç, és a dir, de compra-venda. En el cas de les rendes noves, és a dir, els rèdits o títols, creats *ex novo* a l'acte de la venda, hi ha sospita de frau d'usura, ja que aquests contractes amaguen un préstec a interès. És a dir, com ja hem dit, no hi ha cap diferència entre la venda de rendes amb carta de gràcia i un préstec usurari, d'acord amb que ja havia dit Innocenci IV²¹.

En aquest moment, mitjançant segle XIV, el deutor, en el cas de la venda de violaris amb carta de gràcia, no era una determinada terra o casa, un determinat bé immoble, sinó que era el propietari en persona qui ho garantia amb tot el seu patrimoni, amb *omnia bona mobilia et immobilia*. Res d'estrany, doncs, que Ramon Saera hi vegi en aquests contractes una venda *pignorantia*, una venda amb penyora. És a dir, el que hom ven en el cas d'un violari no és pas el fruit d'una terra. Si hi ha venda, les rendes que el comprador reb no són altra cosa que parts alíquotes de la cosa o propietat venuda. Per tant, quan per raó del pacte de *retro* o carta de gràcia, el venedor o deutor torna el preu o capital després d'un temps, cinc anys, no són altra cosa que la cosa o la propietat venuda. Però això no és el que passa: el venedor o deutor torna el preu sencer i el comprador es queda les rendes rebudes durant el temps, cinc anys, que ha durat el contracte. El

---

21. Ramon Saera utilitza en això l'opinió d'Innocenci IV, repetida en endavant per tots el contraris a la licitud de la venda de rendes: "Preterea in nostro casu non negatur census annuum in rerum natura, quod vendebatur, esse iustum, sed vendendo constituebatur de novo, propter quod est suspicio fraudis usurarum, iuxta notata per Innocentium, extra. *De usuris*, c. *In civitate*, in fine magne glosse" fol. 40ra. Innocenci IV havia escrit sobre les rendes creades *ex novo*: "Idem intelligunt quidam etsi redditus vel nomen de novo propter hoc constituitur in rebus vel personis aliis a contrahentibus, puta si dicit: tu constitues tales redditus in tali possessione, vel servo, vel facies quod talis confitebitur se debere tibi mille usque ad annum, et ego de illis mille vel magis pro actione pro illis mille competente, debo tibi quingenta, nam dicunt contractus istos licitos, quia non est mutuum, sed emptic... Sed certe benen consulendum est omnibus fidelibus quod a huiusmodi contractibus absteineant, scilicet quod de novo propter hoc constitutum redditum vel actionem emant", *Comentaria in quinque decretalium libros*, In *quintum*, 19, c. 6, Venetiis 1570, fol. 307^r.

comprador, per consegüent, es queda part de la propietat comprada, que no és altra cosa que les rendes a percebre. Cap diferència, per tant, amb un préstec a interès: el comprador recupera el preu o capital i reb, a més, una quantitat addicional, les rendes (*usura* en el cas d'un contracte de préstec o *mutuum*). Es tracta, per tant, d'un contracte en frau d'usura, d'un contracte que amaga un préstec a usura. Encara més: la garantia aportada pel deutor afegeix a aquesta venda simulada el caràcter de *impignoratic*. És a dir, a la fi no és altra cosa que un préstec, reemborsable en forma de rendes i garantit per una hipoteca i *fructus pignorum non licet recipere ultra sortem, eo quod sunt de natura sortis*.

Hem de dir que es tracta d'un argument i tan sols de naturalesa jurídica²².

2) *Ex petrio*. La justícia commutativa exigeix que en els contractes commutatus hom observi una igualtat perfecta entre la cosa donada i la contraprestació rebuda. Cap dels contractans ha de rebre més del que dona. En la venda de rendes vitalícies amb carta de gràcia, si en rescindir el contracte, després de cinc anys, el comprador rep tot el preu i no torna la quantitat rebuda, és a dir, si el venedor torna tot el preu i no la diferència entre el preu i les rendes pagades, hi manca la igualtat que ha d'ésser observada en tot contracte segons exigeix el dret natural. Es tracta, per tant, d'un contracte injust i, per aixó, il·lícit. A l'argument dels contraris que considerin el contracte just i lícit, malgrat hi hagi alguna *inaequalitas*, que, però, és incerta, ja que, així com és possible que rebi menys, si mor aviat, Ramon Saera respon que aixó no passa en el cas dels violaris venuts a Catalunya, ja que aquest contracte de venda no es fa a una vida sinó a dues vides. És molt probable, per tant, que els compradors, o al menys un d'ells, rebin més del que han pagat. Aixó es il·lícit i amaga un contracte en frau d'usura. Tanmateix, si en les vendes de rendes vitalícies el venedor té la intenció de donar del seu (en les rendes) menys del que rep com a preu, el comprador compra les rendes amb l'esperança de guany. És per aixó que són condemnats com a usurers, perquè *sola spe contrahitur usura*. A Catalunya, a més, el preu pagat per un violari no varia segons les circumstàncies de lloc i temps, com passa en la compra d'altres mercaderies (pa, vi, roba, etc.) i tant se val que el comprador sigui jove o vell, estigui sa o malalt. Doncs bé, en la determinació del preu hom hauria de tenir present l'edat l'estat de salut del comprador, de manera que un de vell i malalt

---

22. "Sed prestatio annua ex promissione ad vitam alicuius debita est plene proprietas, cum hoc casu alia proprietas reperiri non possit, unde tempus cum ipsa prestatione est plena proprietas, ex qua non procedunt fructus qui possunt lucrari, remanente proprietate integra. Et sic, si post quinquennium, per quod facta fuit prestatio, restituatur res vendita, non restituitur tota plena proprietas vendita, quia iam deficit ipsa prestatio quinquennialis, que pars est ipsius plene proprietatis vendite. Et sic patet quod pars rei vendite retinetur, etsi pro tempore restitutionis aliud percipitur preter pretium: videlicet, pars rei vendite, que retinetur. Et sic perinde est ac si totam proprietatem retinisset emptor et venditor totam partem retentam sibi dedisset... Et sic, cum tempore restitutionis aliud preter pretium ex pacto recuperavit emptor, patet quod fuit usurarium", fol. 38^{rb-va}.

hauria de pagar menys que no pas un de jove i sa per una renda anual igual; en tot cas el preu hauria d'esser igual al valor probable de les rendes posades ensem. En el cas contrari no hi ha *aequalitas*, el contracte no és just i, per tant, és il·lícit²³. Cal, per consegüent, o bé tornar la diferència entre les rendes rebudes i el preu pagat o bé, en el cas proposat per Ramon Saera, si el venedor fa us de la carta de gràcia i després de cinc anys vol posar fi al contracte, no haurà de tornar tot el preu, sinó tan sols la diferència entre les rendes donades durant els cinc anys que ha durat el contracte i el preu rebut al moment de l'estipulació del contracte.

Aquesta línia d'argumentació, ancorada en el dret natural i, per tant, en la moral, fou comú a tots els escolàstics contraris a aquesta mena de contractes. Ramon Saera, per consegüent, no fou gens original aquí.

3) *Ex intentione*. Hom sospita que el comprador o el venedor, o bé ambdós, malgrat que el contracte sembli lícit, és a dir, un contracte de venda, tanmateix el que pretenen és aconseguir en realitat el mateix que hom aconseguiria amb un contracte il·lícit, en aquest cas amb un préstec (*mutuum*) a usura²⁴. Cal tenir present, diu Ramon Saera, que a Catalunya cap usurer vol prestar a un interès menor que el vint per cent. Doncs bé, amb el contracte de venda de rendes a vida, el prestatari pot aconseguir un capital superior al que obtindria a través del préstec a usura i els interessos que haurà de pagar són, per consegüent, menors: el for d'interès en la venda de violaris era en aquest moment 14,28 per cent. Amb un contracte no condemnat, per tant, els venedors de rendes aconseguen una quantitat de numerari superior, paguen interessos menors i poden tornar el capital quan vulguin. L'efecte és semblant al d'un préstec a usura

---

23. "Preterea certum est quod plus valet tale violarium ad vitam duarum personarum que sunt iuvenes quam si sunt senens... Item, certum certum quod pretia rerum non sunt semper nec etiam uni eodem tempore uniformia: De simili re melius habet quandoque unus quam alter, et ex diversitate temporum et locorum videmus semper variari pretia... Immo est eadem res: si sepius etiam eodem tempore vendatur, vix contingat quod sit simile pretium in omnibus pignerantiis venditionibus. In casu nostre questionis semper est uniforme pretium, sive vendant ad vitam iuvenum, sive ad vitam senum. Nec ex diversitate temporis variatur pretium, nec melius sors fit uni quam alteri, nec carius venditur uni quam alteri, quare potius habent formari usurarii contractus, ut certum quid de usura detur pro libra, vel pro centenario, vel pro millenario" fol. 40^{va-b}.

24. En la disputa amb Bernat de Puigcerçós aquest fet havia estat el punt de partida de la seva argumentació: "Similis est affectus, nam mutuator recuperat totum creditum et recipit suum interesse salve et secure. Ita et in venditione predicta. Quid plus?", fol. 23rb. També Joan Andreu havia argumentat de manera semblant: "Fictus emptor, qui verus est creditor, restituere cogitur rem in veritate pignoratam, sed fecte venditam, si satisfactum est sibi de sorte, fructibus computatis..., quia fraus hoc casu praesumitur eo ipso quod mutuum peto, bonorum meorum offerens hypothecam, et creditor dicit: Non mutuabo, sed paratus sum emere et pro eodem pretio usque ad certum tempus reddere, praesumitur usurarius, maxime si modicum pretium intervenit... Experientia docuit quod usurarii, dimissis contractibus mutui, inchoaverunt facere contractus emptionum conditionalium, scilicet cum pacto de retradendo rem. Postea, ne forma contractus bona instrumenta facere: primum pure emptionis, secundum promissionis de revendendo...". *Novella, In tertium*, super III, 17, c. 5 *Ad nostram*, fol. 80-A.

i les càrregues menors²⁵. Els compradors, per altra banda, amb la compra de violaris eviten els inconvenients dels préstecs usuraris: la infàmia, la deshonra pública, per practicar un contracte il·lícit i l'obligació (que tenien els usurers quan eren condemnats) de tornar els interessos percebuts; eviten l'ociositat de llurs cabals; i, en cas que per raó de la carta de gràcia, hom els torni el capital, poden tot seguit fer altres semblants contractes, vista la demanda existent de numerari, sense témer disposicions legals en contra²⁶. Vist això, hom ha de concloure que “potest coniecturari quod tales contractus fiunt in fraudem usurarum”, *propter circumstantiam annexam*. Hom ha de sospitar, per consegüent, de la intenció d'uns i d'altres i *sola spe contrahitur usura*. El contracte, per tant, de compra-venda de rendes vitalícies és un contracte en frau d'usures, *in fraudem usurarum*.

Hom pot resumir així el pensament de Ramon Saera: 1)El contracte de compra-venda de rendes a vida, de violaris, tal com es practicava llavors a Catalunya, no és una compra-venda: *ex forma* no és altra cosa que un préstec. 2)El preu pagat pels violaris, sempre el mateix, és a dir, sempre el mateix for d'interès, és injust: no hi ha l'*adaequatio* que exigeix la justícia commutativa entre el preu i les rendes, perquè hom paga el mateix tant si és jove com si és vell, i sense tenir compte de les circumstàncies de lloc i temps. 3) en el cas proposat, execució de la clàusula de carta de gràcia després de cinc anys, per a evitar la condemna per usura, vist que el préstec (*mutuum*) ha d'ésser gratuït i no permet el pagament d'interessos, el venedor tan sols hauria de tornar la diferència entre el capital o preu pagat pel comprador i les rendes rebudes per aquest, (“*ratione fructuum perceptorum per dictum quinquennium sit deductio facienda*”), en cas contrari el comprador percep usura i el contracte és usurari.

---

25. “Nam sumpturi mutua, considerantes quod non possunt invenire mutuum ab usurariis sub minoribus usuris quam ad quatuor solidos pro libra in anno, et sic tantum invenirent quinque mille solidos pro mille solidis in anno, elegerunt facere hunc contractum: habeant medum quinque mille solidos, immo etiam septem mille solidos, in anno pro mille solidis de usuris, et sic habent sud minoribus usuris. Et, quia fit sub forma venditionis, ne sint subiecti longe servituti inviti, apponunt pactum: quod quandocumque eis placeat infra certum tempus possint resilire ab ipso contractu”, fol. 39rb.

26. “Similiter, quoniam ementes habebant pecuniam et non audebant mutuari sub usuris timore infamie, sive quia compellerentur ad restituendum, admiserunt libentissime hunc contractum ut semper sic possent tenere impune pecuniam suam ad lucrum tutum et irreprobabile, non turantes si eis pro tempore restituatur pecunia, que interim non vacaverit lucro et postmodum reducetur in alios similes contractus. Et ideo huiusmodi contractus in partibus illis quamplurimum frequentatur”, fol. 39va.

